

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬО-ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ

Поняття реалізму як художнього напрямку пов'язуємо з французькими письменниками Ш.Шанфлері й Л.Дюранті, які в 1850-х роках, за загальнопоширеною думкою, уводять його в літературознавчий обіг. Формування ж цього поняття відбувалося набагато раніше, естетика реалізму базується на відомій теорії мімесису. Передісторію поняття реалізму, як слушно зауважує польський теоретик літератури Г.Маркевич, слід починати з опису щита Ахілла в гомерівській «Іліаді». У середньовічній культурі термін «реалізм» мав суто філософський зміст. У трактаті «Про наївну й сентиментальну поезію» (1796) Ф. Шіллер протиставляє «реаліста» «ідеалістові», якого наділяє неспокійним духом спекуляції, наданням переваги тому, що лише видається істинним. Ф.-В.Шеллінг у статті «Про Я у філософії» (1795) визначив реалізм як ствердження пріоритетності об'єктивного світу. У першій половині XIX ст. реалізм як творчий метод найактивніше виявляє себе у Франції та Росії в особах О. де Бальзака і В. Белінського. Стаття В. Белінського «Про російські повісті й повісті Гоголя» дає програмну характеристику реалістичного напрямку, називаючи його «поезією життя», «поезією дійсності».

Народження українського реалізму зазнало впливу російських і західноєвропейських течій цього напрямку. Особливість входження української літератури в добу нового творчого методу (після доби романтизму) полягала в тому, що вона продовжувала нести в собі невирішену проблему: залишалася літературою мови неповної нації. Літературна мова повинна була досягти такого рівня розвитку, щоб могла обслуговувати всі можливі сфери життя. Український класицизм заклав перші підвалини розвитку літературної мови (І.Котляревський, Г.Квітка-Основ'яненко).

Романтизм деякою мірою сприяв виходу української літератури за вузькі межі доби класицизму в напрямі розширення словника літературних творів, що робило мову більш придатною для вживання в широких культурних сферах.

Перед мовою постали актуальні завдання стати засобом висловлення наукової думки, засобом політичної боротьби тощо. Постала потреба в більш активних запозиченнях із народної мови нових слів, а також інших мов, зокрема неслов'янських. Крім того, краще необхідно було утворювати нові слова для позначення нових реалій життя, як це давно вже робили слов'янські й неслов'янські народи.

Реалізм мав вирішувати ці питання. Д. Чижевський зауважує, що «з різних причин реалізм звів де в чому розвиток української літературної мови на мавиці» [1, 531]. На думку дослідника, реалізм свідомо обмежив літературну тематику на ту сферу, у якій українська мова тоді вживалася – на зображення села і селянського населення і частково на малюнки дрібного міста та деяких кіл інтелігенції, які ще користувалися українською мовою в повсякденному житті. Це відповідало дійсності, тому здавалося консеквентно реалістичним.

Отже, у межах реалізму було дві течії: одна, яка вважала за необхідне лише поширення словника на підставі народної мови; друга, що вимагала поширення засобів мови для служби не лише художній літературі, але й ужитку в ширшій культурній сфері.

Є цілком природним, що перші представники реалізму перебували ще в тісному зв'язку з традиціями романтичної літератури, зокрема Т. Шевченка.

До поетів, які найбільше були пов'язані з традиціями народної поезії, пісні, казки, анекдоту належали в першу чергу байкар Леонід Глібов, Степан Руданський – автор численних, здебільшого гумористичних пісень («Співо-мовки»), буковинець Осип-Юрій Федькович та письменниця Марко Вовчок. Звернення Марка Вовчка до тем народного життя, яке ще не є виявом реалізму, склалося під впливом балад та поем Шевченка.

Представники пізнішого українського реалізму також не обходилися без зв'язків із «старим» романтизмом. Це видно на творах І. Нечуя-Левицького. У перших своїх повістях («Дві московки», «Рибалка Панас Круть») його стиль дуже близький до стилю народної поезії. Згодом І. Нечуй-Левицький пише вже свої оповідання, не рахуючись із романтичною традицією. Найбільше вміння І. Левицького виявилось в характеристиці дійових осіб через їх мову. Левицький особливо в останні роки життя часто полемізує проти модернізації української літературної мови. Він ще погоджується впустити до неї слова з галицьких «дійсно народних діалектів», але доходить до міркувань: «для літератури взірцем кожного язика повинен бути іменно язик сільської баби з її синтаксисом».

Першим суто реалістичним твором без усіяких елементів романтизму був автобіографічний роман А. Свидницького «Люборацькі». Це роман-хроніка, у якому немає ніяких ідилічних картин і позитивних дійових осіб: це історія нещасливої попівської родини.

На значно вищому духовному рівні стоять романи і повісті Панаса Мирного, який теж користувався лише народною мовою. Оповідання Олени Пчілки є змалюванням широких картин та зображенням дійових осіб, які розкриваються читачеві своїм внутрішнім життям. Це зближує її з традиціями реалізму.

На Наддніпрянщині над збагаченням української мови працював Б. Грінченко, який писав твори з сільського життя, але не цурався також «західних» тем.

Галичина мала в особі І. Франка провідного письменника, який, однак, зовсім не стояв на чолі галицької літератури. Для реалізму І. Франка недостатньо лише вказівки на його літературні твори, бо він подав також теоретичне освітлення свого розуміння реалізму, чого в такій формі ніхто не зробив з наддніпрянців, де реалізм зріс непомітно під впливом російської літератури. І. Франко ставить реалізові певні завдання: «у партикулярному, частковому, випадковому показувати загальне, вічне і безсмертне». На переконання Д. Чижевського це: «ліпше та ясніше означення реалізму, аніж мова про типізацію; це останнє означення доречне там, де є досить матеріалу для малювання типів» [1, 543]. Франко «привик знаходити цілий світ навіть

у краплі води», тобто дивитися до дрібниць на дійсність крізь творчий мікроскоп. Він стояв ближче до європейського світу.

Пізніше Леся Українка, М. Вороний, О. Олесь почали відходити від суто реалістичних традицій. А ті поети, які щиро прагнули реалізму та революційності, залишилися в народній пісні лише завдяки решткам романтичної стилістики та тональності, що в їх творах зберігалася як національний код національної.

Реалізм не міг цілковито охопити віршовану поезію. У ній сильніше коріння мав романтизм через ту роль, яку він відіграв у процесі національного відродження України.

Першою, кому вдалося своєю творчістю перемогти сутий реалізм, була Леся Українка. Від матері та від М. Старицького вона засвоїла важливу думку про потребу культурного поширення та розвитку української літературної мови.

Леся Українка закінчує історію українського реалізму в надзвичайно цінній формі, яка фактично виводить літературу далеко за межі реалізму, а українську літературу робить – уперше – літературою світовою. У драматичних спробах «Блакитної троянди» вона наближається до Ібсена, в «Лісовій пісні» поєднується Гоголь з Гауптманом.

Слушною є думка, що «Леся Українка зробила найбільший крок поза межі вузького реалізму і поза межі української літератури, чого й досі майже ніхто не зрозумів. А якщо поетка справді йшла до своїх творів, виходячи з позицій реалізму (що більше, ніж сумнівно), то це – найбільша заслуга реалізму перед українською літературою, де він наробив дуже відчутної шкоди» [1, 556].

Література:

1. Чижевський Д. І. Історія української літератури / Д. І. Чижевський. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 568 с.